

„Open access“ po britsku

Ve Velké Británii vyhlásili malou revoluci týkající se zveřejňování výsledků vědeckých výzkumů: instituce, rozdělující státní peníze na výzkum (konkrétně RCUK, obdoba naší grantové agentury a HEFCE, rada financování vysokých škol) vyhlásily [novou politiku veřejného přístupu k výsledkům státem financovaného bádání](#). Myšlenka, ze které tato reforma vychází, je jasná. Zaplatí-li stát někomu za to, aby dělal výzkum, pak by také měl mít tento stát, respektive jeho občané, nárok na výsledky tohoto výzkumu. V praxi to ovšem často funguje tak, že výsledky jsou publikovány v časopisech, které vlastní soukromé společnosti (Springer, Elsevier, ...) a které obvykle stojí nemalé peníze. Chce-li si tedy někdo přečíst výsledky státem financovaného výzkumu, musí za to zpravidla zaplatit soukromé firmě. Instituce, které bdí nad investováním peněz do výzkumu, tedy nyní zavádějí pochopitelné pravidlo: výsledky výzkumu, který financuje stát, by měly být k dispozici volně.

To je samozřejmě voda na mlýn těch, kdo o potřebě otevřeného přístupu („open access“) k takovým výsledkům hovoří už dávno (viz. [zpráva L. Koreně O iniciativě za otevřený přístup k vedeckej literatúre ve 2. čísle 2. ročníku Filosofie dnes](#)). Čertovým kopytkem se tady ovšem ukazuje být ono slovo „volně“, a celá současná situace ukazuje, jak se jednoznačně rozumný nápad může díky nedokonalé implementaci snadno stát problematickým. Dokumenty RCUK totiž definují dva způsoby, jak může takový „volný“ přístup vypadat. První cestou je ta, které se začalo říkat „zelená“: časopis, ve kterém jsou výsledky publikovány, se může prodávat, ale musí autorům povolovat svůj příspěvek (v definitivní podobě, i když nikoli nutně v definitivním formátování) veřejně zpřístupnit (např. na svých webových stránkách), případně s nějakým zpožděním (6-12) měsíců po papírovém vydání. Druhé cestě se začalo říkat „zlatá“: ta spočívá v tom, že příspěvek je bezplatně přístupný již v časopise, ve kterém je vydán, přičemž vydavatel si v tomto případě může účtovat „poplatek za zpracování článku“.

Britští akademici se nyní ovšem [bouří](#). Problém nemají se „zelenou“ cestou, problematická je pro ně ta „zlatá“ a obávají se, že právě ta by se mohla stát standardem. Hlavní problém je v tom, že částky, které si vydavatelé účtují za „zpracování článků“ nejsou nijak malé (běžně se pohybují až v tisících eur za jeden článek). V tom je samozřejmě problém, protože to vede k diskriminaci „chudých“ badatelů – to jest těch, kteří pracují v institucích, jež si nemohou dovolit takové poplatky platit.

Bylo by samozřejmě možné počítat s příslušnými výdaji již v rámci nákladů, které stát do výzkumu investuje. Je ale otázka, zda by to byly rozumně vynaložené peníze. V současné době je tomu tak, že vědecké instituce vydávají nemalé peníze za časopisy, které jejich zaměstnanci potřebují studovat; v rámci nového modelu by tyto výdaje odpadly, ale byly by nahrazeny výdaji na to, aby mohli zaměstnanci v těchto časopisech publikovat. Model, kterému se říká „pay-to-read“, to jest „zaplat’ za čtení“ by byl nahrazen modelem „pay-to-say“, to jest „zaplat’ za psaní“. Otázkou tedy je, co by se změnilo v konečném součtu.

Rozhodně by se změnilo to, že lidé, kteří odborné časopisy čtou, ale nepíší do nich, by nemuseli nic platit. To je nepochybně výhoda – otázkou ovšem je, kolik takových v dnešní době velmi specializovaných časopisů vlastně je. A je také otázkou, zda by se aktuální trend k veřejnému zpřístupňování výsledků výzkumu neměl využít k zásadnější revizi současného modelu zveřejňování vědeckých výsledků. Stále neodbytnější otázkou totiž je, na co vlastně potřebujeme ony velké nakladatele, kterým za publikování platíme (ať už cestou „pay-to-read“ nebo cestou „pay-to-say“). Většina odborných časopisů dnes totiž funguje tak, že drtivou většinu práce v nich dělají sami badatelé. Od autorů se chce, aby své články zformovali v podstatě do podoby, v nichž jsou pak publikovány – vydavatelé nedělají buď vůbec žádnou nebo jen minimální redakci. Posuzování příspěvků a jejich výběr má obvykle na starosti redakční rada, která je opět složena z badatelů, kteří za svou práci neberou žádné peníze. Proč by si tedy badatelé nemohli časopisy už vydávat vůbec sami, bez intervence velkých nakladatelů?

Zdá se, že jediná překážka je v tom, že v rámci současné informační exploze hraje klíčovou roli renomé a prestiž časopisu. Časopis, řekněme o logice, si může založit každý, ale jediné publikování v *Journal of Philosophical Logic* nebo jemu podobných je bráno jako skutečně vrcholné ocenění autorových výsledků. A právě časopisy, které mají tento druh renomé, jsou v rukou velkých nakladatelů.

Může se tohle změnit? V dlouhodobé perspektivě samozřejmě může, nové časopisy mohou pozvolna získávat renomé srovnatelné s těmi tradičními a ty staré mohou pomalu pozice vyklízet. To je ale běh na dlouhou trať a znamená to, že velcí nakladatelé budou ještě dlouho brát nemalé peníze v postatě za nic – a budou odčerpávat prostředky, které státy investují do výzkumu.

Jaroslav Peregrin

Filosofický ústav
Akademie věd České Republiky
Jilská 1, 110 00 Praha 1

&
Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové
jaroslav.peregrin@uhk.cz